

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
УДК 339.137.2:330:339.9:159.923.3(477)

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: МЕНТАЛЬНІ АСПЕКТИ

Юрій Злидник

*ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»,
вул. Козельницька, 4, м. Львів, Україна, 79026, тел. (032) 27064-31,
e-mail: youri-zl@ukr.net*

Розглянуто взаємозалежність розвитку конкуренції та модернізації економіки. Обґрунтовано потребу адаптації процесів соціально-економічного розвитку України до прийнятих «правил гри» у країнах ЄС. Виділено переваги конкурентного типу порядку в економічній системі, на противагу централізованому, монополізованому управлінню та професіональним групам як керуючій силі в економіці. Проаналізовано ефективність соціально-економічного розвитку країн завдяки веденню політики чесної конкуренції. Наголошено на необхідності розвитку конкурентного типу порядку в економіці України на шляху до євроінтеграції.

Ключові слова: конкуренція; євроінтеграція; модернізація; ментальність; соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми. Інтеграція України в систему міжнародних економічних відносин, зокрема євроінтеграція, передусім вимагає адаптації процесу вітчизняного економічного розвитку до «правил гри», які прийнятні та схвалені країнами ЄС. Адже існуючі проблеми корупційного, рейдерського, хабарницького характеру, перевага опортуністичного мислення над дотриманням посадових обов'язків, насамперед щодо забезпечення конкурентного середовища серед суб'єктів економічних взаємовідносин, є суттєвими бар'єрами для позиювання вітчизняних виробників як конкурентоспроможних на ринках країн європейського простору. Якщо преференції та першість надають підприємцям чи виробникам не за критерієм якості виробленої продукції чи наданих послуг, а за вмінням вчасно «вирішити» питання, звісно, немає сенсу очікувати ефективного розвитку економічної системи чи її модернізацію за умов гальмування розвитку конкуренції. Зрозуміло, що сучасний постмодерний, ефективний та успішний розвиток багатьох європейських країн (зокрема, Німеччини як однієї з найвпливовіших країн ЄС) мав відповідні передумови. Забезпечення умов для реалізації політики чесної конкуренції уряди багатьох передових країн ЄС (передусім Німеччина) вважали основним завданням, отож відбулися ментальні зміни як серед населення, так і серед управлінців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатними вітчизняними науковцями, які здійснювали дослідження щодо окремих аспектів конкурентоспроможної євроінтеграції України, є В. Геєць, Е. Лібанова, О. Бородіна, А. Мокій, В. Борщевський та інші. Серед зарубіжних науковців, які

досліджували питання конкурентоспроможності економіки, слід виокремити Ф. Гаєка, Л. Ерхарда, В. Ойкена та ін.

Зважаючи на існуючі наукові публікації, питанням ментального впливу на побудову конкурентного типу порядку в економіці, як чинника ефективної євроінтеграції України, приділено недостатньо уваги, що, відповідно, зумовлює потребу в активізації досліджень у зазначеному напрямі.

Метою статті є обґрунтування необхідності забезпечення конкурентоспроможної євроінтеграції країни з урахуванням ментальних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Тріада понять ментальність–конкуренція–модернізація уже відома, логіка її розгляду чітко простежується, зокрема, у працях нобелівського лауреата Ф. Гаєка. Очевидним є позитивний вплив конкуренції на модернізаційні процеси соціально-економічного розвитку, адже конкуренція – це процедура відкриття, пізнання нового – процедура, властива еволюції у всіх її формах, що змушує людину поза власною волею вписуватись у нові ситуації. Саме за рахунок зростаючої конкуренції поступово підвищується наша ефективність [1, с. 17]. Конкуренція важлива і як дослідницький процес (навіть у високорозвинених економічних системах), під час якого першопрохідці ведуть пошук невикористаних можливостей, доступних, в разі успіху, усім іншим. Отже, це ще більшою мірою справедливо стосовно країн, що розвиваються, зокрема, й України. Відповідно, головне завдання конкуренції полягає у виявленні нерозкритих можливостей суспільства [9, с. 13]. З огляду на приналежність до табору постсоціалістичних країн, варто наголосити на значних можливостях для України в соціально-економічному плані. Оскільки, за умов централізованого управління державою, а також монополізованих та корумпованих впливових груп, потенціал конкурентного типу порядку в економіці виявився, щонайменше, придушеним.

Отже, для розвитку конкуренції та відкриття прихованого соціально-економічного потенціалу країни та модернізації національної економічної системи Ф. Гаєк виокремив необхідність зміни ментальності (звичаїв та традицій), яка, своєю чергою, відбудеться тоді, коли меншість, що має бажання і здібності експериментувати з новими методами, зуміє вказати шлях більшості й водночас спонукатиме її слідувати за собою. І навпаки, необхідний процес розкриття економічного потенціалу буде сповільнено або припинено, якщо більшість зуміє змусити меншість дотримуватися традицій і звичаїв. Одна з головних причин неприяності до конкуренції, безперечно, полягає в тому, що конкуренція не тільки виявляє ефективно вироблені речі, а й ставить тих, доходи яких залежать від ринку, перед вибором: або наслідувати тих, хто досяг більшого успіху, або (частково чи цілковито) бути позбавленим свого прибутку. Тим самим конкуренція створює щось на зразок безособового примусу, що змушує багатьох індивідуумів перебудовувати свій спосіб життя так, як безсилі змінити його будь-які інструкції чи команди [9, с. 13–14].

В умовах євроінтеграції доволі важливим є забезпечення ефективних модернізаційних процесів соціально-економічного розвитку України, які

необхідно базувати на веденні політики чесної конкуренції (що значною мірою залежить від ментальності суб'єктів господарювання та управлінців), а, отже, вестимуть до значних темпів зростання економічних показників.

Адже, за логікою Ф. Гаєка, перспективи економічного зростання, очевидно, сприятливіші, коли у країні є значна кількість досі не використаних можливостей. Звісно, швидкі темпи економічного зростання найчастіше слугують підтвердженням втрачених можливостей у минулому, оскільки швидке економічне зростання свідчить інколи не стільки про хорошу політику сьогодення, як про погану в минулому. Отже, в країнах, які вже досягли високого рівня соціально-економічного розвитку, немає підстав очікувати значних темпів зростання, які в певний час досягають країни, у яких в минулому ефективно використання ресурсів стримували законодавчими та інституційними бар'єрами [9, с. 14].

Про необхідність встановлення конкурентного типу порядку в соціально-економічній системі задля забезпечення високої ефективності її функціонування зазначив також В. Ойкен – один із видатних представників економічної думки Німеччини XIX ст., зокрема, у своїй праці «Принципи економічної політики». Він стверджує, що з недоліками централізованого регулювання економіки суб'єкти господарювання познайомились у XX ст., зокрема, з концентрацією економічної влади та її злиттям із політичною ненадійністю та недостатністю забезпечення споживчими товарами, зростанням соціальних залежностей населення, загрозою свободи та існування правового суспільства. Аналізуючи існування домінуючих груп у процесі регулювання економіки, В. Ойкен стверджує [6, с. 323–325], що співіснування та протистояння один одному владних угруповань не можуть забезпечити міцного та довготермінового вирішення проблеми порядку. Автор наголошує на істотних недоліках управління монополізованих груп, серед яких локауті, страйки, а в українському контексті варто виокремити ще значне криміногенне навантаження, яке нестиме за собою управління груп. З іншого боку, сприятливе ставлення до професійних верств, як до керуючої сили в економіці, можливе тільки там, де не виникають труднощі регулювання теперішнього економічного процесу та характеру економічної потужності. Зазначимо українські особливості управління олігархічних та інших груп національною економікою з відповідним криміногенним навантаженням, широким використанням рейдерських атак, злиттям політичної та економічної влади і т. д.

Відтак, на думку В. Ойкена [6, с. 330–331], залишається третій тип порядку в економічних системах – конкурентний, в якому переважає форма ринкової чистої конкуренції. Зміст такого типу порядку полягає у створенні обмежень, в яких свобода діяльності одного індивіда обумовлюється свободою діяльності іншого, а в результаті сфери свобод людей досягають стану рівноваги, отож конкуренція відіграє роль інструменту підвищення кінцевих результатів праці та сприяє модернізаційним процесам національних економік, що вкрай необхідно Україні в умовах євроінтеграції.

Наголосимо, що для ефективної координації зусиль, зокрема щодо впровадження конкурентного типу порядку в економічній системі певної групи людей (наприклад, українського суспільства), потрібна, з одного боку, наявність спільного бачення ними однакових засобів досягнення власних цілей, а з іншого – існування певних норм та цінностей, які ці люди поділятимуть і яких дотримуватимуться в процесі спільної діяльності. Без цього взаємодія неможлива, кооперація безперспективна, а спільнота приречена на розпад. Як зазначав Ф. Фукуяма, моральні цінності й суспільні норми – не просто випадкові обмеження індивідуального вибору; вони радше є передумовами будь-якої спільної дії [1, с. 17–18]. Про важливість спільних цінностей, раціональної ментальності задля ефективної координації зусиль зазначав також Л. Ерхард, стверджуючи, що будь-яка форма людського співтовариства потребує визнання загальнообов'язкових «правил гри», порядок без свободи часто породжує примус, а свобода без порядку загрожує надто легко перетворитись у хаос [4, с. 582].

І дійсно, соціологи віднедавна називають спільні суспільні цінності соціальним капіталом. Подібно до фізичного капіталу (землі, будівель, машин) та людського капіталу (вмінь і знань у наших головах), соціальний капітал створює багатства, отож має економічну цінність для національної економіки. Він також є передумовою будь-яких видів групових зусиль у сучасному суспільстві – від роботи бакалійної крамнички на розі до лобіювання Конгресу чи виховання дітей [1, с. 17–18]. Отже, як вдало зазначав Л. Ерхард: «Важливий потенціал – люди, їх воля та здібність працювати, домагатись успіху в нематеріальній та економічній сфері. Цей потенціал породжується динамікою вільного устрою та базується передусім на сучасній суспільній структурі, утворюючи основу для всіх цілеспрямованих й довготермінових культурних, наукових, економіко-технічних і соціальних зусиль» [4, с. 534–535], і ще: «Достовірно, що творчі ідеї, які вказують нові шляхи, народжуються не в колективах, вони завжди несуть відбиток індивідуальності» [4, с. 578].

Яскравим прикладом впливу ментальності на побудову конкурентоспроможної економіки європейського типу є історико-економічні феномени розвитку таких країн, як Західна і Східна Німеччина, Грузія та Абхазія. Економічний та соціальний розвиток кожної пари країн суттєво відрізнявся власне через ментальні та ціннісно-культурні засади соціуму загалом та особистостей зокрема. Показовим у цьому контексті впливу цінностей на економічний розвиток є Грузія та Абхазія, адже одна з країн (власне Грузія) чітко заявила про свій вектор розбудови європейської держави з конкурентоспроможною економікою, на протиположному полюсі до Абхазії.

Президент Грузії часів реформ, які знаменували перехід до системи європейських цінностей, ліберально-демократичного, конкурентного устрою економіки, М. Саакашвілі, усвідомлював, що власне свобода є рушієм економічного успіху країни: «Справжні реформи звільняють внутрішню енергію. А внутрішня енергія звільняється лише тоді, коли людина сама собою керує, а не тоді, коли нею керують. Без цього не буде успіху...» [2, с. 35]. Зміна

ментальності (акцент на аксіологічні засади свободи, чесності, справедливості на прикладі антикорупційної політики уряду), розбудова конкурентного типу економічного порядку в Грузії та низка проведених реформ за часів президентства М. Саакашвілі зумовили конкретні результати.

Зокрема, у доповіді Всесвітнього банку «Doing Business» 2007 року Грузія посіла перше місце у світі за темпами реформ, а у підсумку за всіма позиціями – 37 місце проти 112-ти 2006 р. У рейтингу економічної свободи фонду «Heritage Foundation» вона отримала 35-те місце зі статусом «майже вільна» замість «майже не вільна» за наслідками 2006-го [3]. Своєю чергою, в Абхазії люди знічені тим, що світ після цієї війни якось віддалився від них; зазначати про модернізацію економіки важко, адже, наприклад, місцевий туризм, як перспективний напрям активізації економічної діяльності, застряг «на рівні радянського періоду» [5].

Зазначаючи відмінності у модернізаційних процесах соціально-економічного розвитку Західної та Східної Німеччини (як до, так і після об'єднання країни), А. Умланд вказує на визначальний вплив ментально-ціннісних чинників, стверджуючи: «Головна відмінність у тому, що Західна Німеччина була капіталістичною країною, включеною до західноєвропейської культурної спільноти. Також за багатьма параметрами вона була значно американізованою, що стосується політики і культури. Східні ж німці й далі жили в умовах тоталітаризму, як і за Гітлера, хоча то був зовсім інший тоталітаризм. Вони були обмежені у своїх культурних і туристичних можливостях, не знали світу. Соціалістична планова економіка визначала повсякденне життя. Ситуація склалася вельми суперечлива, оскільки, з одного боку, поліпшилося політичне та соціоекономічне становище, змінилась на краще пенсійна система. З іншого боку, виробництва закривались, не витримуючи конкуренції з відкритими ринками та системою, за якою працює ринкова економіка. Наслідок – високий рівень безробіття (до 40 %). І навіть донедавна, а саме 2014 року, на Сході безробіття вище» [8]. Очевидним є вплив нематеріальних цінностей, зокрема ментальності суб'єктів господарювання, на розвиток економічної свободи, конкуренції, а, отже, на модернізацію економіки (не є винятком і Україна).

Завдяки реформам, які проводили у повоєнній Німеччині, зокрема під керівництвом Л. Ерхарда, вдалося досягти стрімкого економічного зростання, яке згодом назвали «Німецьким економічним дивом» – феноменом, який вразив увесь світ наприкінці 40-х років минулого століття, коли зруйнована і знесилена війною, деморалізована постфашистська Німеччина, що перебувала у, здавалося б, сталених лещатах тотального монополізму та ідеологічних штампів, упродовж декількох років змогла закласти ті економічні основи, які зумовили її стрімкий поступ до економічного лідерства в Європі. І сьогодні цей приклад вважають одним з найяскравіших зразків грамотної економічної політики, еталоном системної зміни суспільно-економічних відносин та громадянських цінностей у державі, яка упродовж 1933–1945 рр. сповідувала тоталітарні ідеї та застосовувала централізовані підходи до управління в усіх сферах господарського життя [7, с. 6].

Зазначаючи про французьку зону окупації Німеччини у період післявоєнних реформ, Л. Ерхард вказує, що економічне регулювання і висунуті державою бар'єри у цій зоні виявились неефективними. Нагадують про себе старі «хвороби»: торгівля з-під прилавка, корупція, спекуляція, компенсація, а також всі інші риси та ознаки централізованої системи управління. У цій ситуації довелося зруйнувати старі бар'єри, щоб відродити в німецькому народі моральні основи, які означатимуть очищення економічного життя. Як зазначав Л. Ерхард: «Ми зорієнтуємо економіку на конкуренцію та скеруємо її в таке русло, щоб надати нормальному прибутку максимально високий реальний зміст» [4, с. 91–110].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, трансформаційний період соціально-економічного розвитку України продовжується уже понад два з половиною десятиліття. Сьогодні уряд обрав та підтримує євроінтеграційний вектор поступу країни. Однак історична ретроспектива вказує на ті диспропорції та бар'єри (передусім ментального характеру: опортунізм, девіантна поведінка тощо), які й у сьогоденні негативно впливають на стимулювання та формування конкурентного типу порядку в економіці країни, а з іншого боку – гальмують євроінтеграційні процеси з огляду на невідповідність реалій соціально-економічного поступу України прийнятим «правилам гри» у країнах ЄС.

Отож доцільним та необхідним в економічному аспекті, а також суспільно важливим є здійснення подальших досліджень у напрямі пошуку шляхів та механізмів зміни ментальності (як способу мислення) в напрямі розвитку конкурентного типу порядку та забезпечення «правил гри» чесною конкуренції, що сприятимуть підвищенню ефективності соціально-економічного розвитку, зростанню його основних показників та, відповідно, модернізації країни загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Борщевський В. В.* Сільськогосподарська кооперація: ринкові механізми розвитку / В. В. Борщевський, В. М. Магас // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 14–19.
2. *Буракова Л.* Чому Грузії вдалося / Л. Буракова; пер. з рос. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – С. 264.
3. *Варченко І.* Реформи в Грузії 2004–2012 років: уроки для України [Електронний ресурс] / І. Варченко // LB.ua. – 2014. – 22.10. – Режим доступу : http://blogs.lb.ua/ivan_varchenko/283375_reformi_gruzii_20042012_rokiv.html.
4. *Эрхард Л.* Полвека размышлений: Речи и статьи / Л. Эрхард. – М. : Руссико : Ордынка, 1993. – С. 608.
5. *Зілгалов В.* Південна Осетія і Абхазія: від ейфорії до обережного оптимізму [Електронний ресурс] / Зілгалов В., R. Coalson // Радіо свобода. – 2013. – 08.08. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25070266.html>.
6. *Ойкен В.* Основные принципы экономической политики / В. Ойкен ; пер. с нем. / общ. ред. Л. И. Цедилина и К. Херрманн-Пиллага, вступ. сл. О. Р. Лациса. – М. : Прогрес, 1995. – С. 496.
7. Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України / під редакцією проф. Р. Клапгама. – К. : Геопринт, 2003. – С. 119.
8. *Умланд А.* Відмінності між східними і західними німцями дедалі більше зникають [Електронний ресурс] / А. Умланд // Тиждень ua. – 2014. – 31.01. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/World/99921>.

9. Хайек Ф. А. Конкуренция как процедура открытия / Ф. А. Хайек ; Предисловие Р. И. Капелюшника : пер. М. Б. Гнедовского // Международная экономика и международные отношения. – 1989. – № 12. – С. 6–14.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2016

Прийнята до друку 15.05.2016

THE COMPETITIVE EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE: THE MENTAL ASPECTS

Yuriy Zlydnyk

*Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine,
4, Kozelnicka Str., Lviv, Ukraine, 79026, tel. (032) 27064-31,
e-mail: youri-zl@ukr.net*

The interdependence of competition and modernization of the economy is considered. The need for adaptation of processes of socio-economic development of Ukraine to the accepted «game rules» in the EU countries is substantiated. The essential barriers of institutional nature in the process of adaptation of Ukraine to the «game rules» in the EU countries, including: opportunism, corruption, raiding, bribery and so on, were indicated. Advantages of competitive type of order in economic system are pointed out, as opposed to the centralized, monopolized management and professional groups, as the administering power in the economy. Retrospective of the results of socio-economic development of countries such as Georgia, Abkhazia, Western / Eastern Germany was outlined, in the context of the introduction of that time governments' diametrically opposed economic policies: competition policy and policy of centrally-planned economy. The effectiveness of social and economic development of countries is analysed through the conduct of policy of fair competition. The considerable prospects in the development of the countries (including Ukraine) under the implementation of competition policy, as possibility to realize the socio-economic potential, that was suppressed by a centralized government, were remarked. The necessity of development of a competitive type of order in the economy of Ukraine on the way to European integration is pointed out.

Key words: competition; European integration; modernization; mentality; socio-economic development.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНАЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНЫ: МЕНТАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Юрий Злыдник

*ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего
НАН Украины»,
ул. Козельницкая, 4, г. Львов, Украина, 79026, тел. (032) 27064-31,
e-mail: youri-zl@ukr.net*

Рассмотрена взаимозависимость развития конкуренции и модернизации экономики. Обоснована необходимость адаптации процессов социально-экономического развития Украины к принятым «правилам игры» в странах ЕС. Выделены преимущества конкурентного типа порядка в экономической системе в противовес централизованному, монополизированному управлению и профессиональным группам, как управляющей силе в экономике. Проанализирована эффективность социально-экономического развития стран благодаря ведению политики честной конкуренции. Указана необходимость развития конкурентного типа порядка в экономике Украины на пути евроинтеграции.

Ключевые слова: конкуренция; евроинтеграция; модернизация; ментальность; социально-экономическое развитие.